

До спеціалізованої вченої ради Д 35.051.27

у Львівському національному
університеті імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
дійсного члена (академіка) Національної академії
правових наук України,

Заслуженого діяча науки і техніки України

Кохановської Олени Велеоніівни,

професора кафедри цивільного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

на дисертацію

ЯНОВИЦЬКОЇ ГАЛИНИ БОГДАНІВНИ

на тему:

«Цивільно – правові засоби захисту прав споживачів в Україні»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних

наук зі спеціальності

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;

міжнародне приватне право

Актуальність докторського дослідження Г.Б.Яновицької, присвяченого проблемам цивільно – правових засобів захисту прав споживачів в Україні, обумовлюється такими чинниками, як недостатня розробленість у цивільному праві загальнотеоретичних засад цивільно – правових засобів захисту прав споживачів, необхідністю неухильного дотримання у демократичній державі основних принципів ринкової економіки, серед яких важливе місце займають права та інтереси споживачів, які, будучи передусім суб'єктами цивільного права, здійснюють свої права з набуття різноманітної продукції – безпечної і такої, що відповідає усім вимогам якості; пояснюється тенденціями посилення цивільно – правового

захисту прав передусім фізичних осіб – споживачів; необхідністю вдосконалення національного законодавства у сфері прав споживачів і цілою низкою інших, не менш важливих причин.

Право у демократичному суспільстві покликано забезпечити рівність прав і свобод людини і громадянина; встановити справедливий баланс інтересів учасників відносин, сформувавши цілісну систему державного контролю і нагляду за дотриманням якості і безпеки продуктів харчування, господарчих та інших товарів, забезпечити конкурентне середовище між виробниками продукції, надавши можливість інформованого вибору її споживачу.

Системний підхід до усіх питань, пов'язаних із належним здійсненням прав споживачів, ще не набув свого втілення, отже, європейський принцип захисту слабкої сторони споживчих відносин ще не став єдино можливим у вітчизняній практиці, включаючи судову, а система ефективного реагування на результати незалежних споживчих досліджень ще не набула значного поширення. Те саме стосується і процедури досудового розгляду спорів у сфері споживання.

Актуальність наукових пошуків дисертантки підтверджується також нормою статті 2 Конституції України, в якій чітко підкреслюється, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а процес євроінтеграції, який визнає для себе наша держава як пріоритетний, пов'язаний, серед іншого, із захистом прав людини як споживача, отже, можна погодитися із здобувачкою в тому, що «...Україна послідовна у тенденціях посилення правового захисту споживачів, забезпеченні ефективного контролю за якістю і безпекою продукції та усіх видів робіт і послуг, вдосконаленні чинного законодавства про захист прав споживачів» (с. 23 дисертації).

Актуальність дисертаційного дослідження Г.Б.Яновицької полягає також у тому, що на базі досліджених нею наукових праць значної кількості

вітчизняних і зарубіжних науковців, вона підійшла системно до проблеми захисту прав споживачів, зібравши теоретичні наробки своїх попередників у науці і, виявивши суттєві прогалини у концептуальному баченні проаналізованих в них питань, сформувала перелік прав споживачів, які приманні їх широкому колу, а не окремим представникам по окремим видам продукції і послуг. Серед таких вельми актуальних питань: наслідки порушення умов споживчих договорів; завдання майнової та (або) моральної шкоди; вибір споживачем ефективного засобу захисту; ефективний правовий механізм захисту прав споживачів та ряд інших не менш важливих. Усі свої пошуки дисертантка провадила, спираючись на матеріали юридичної практики у справах про захист прав споживачів, а саме: про неналежне виконання умов договору, про надання недоброякісної продукції, про порушення строків виконання обов'язків тощо, що додає роботі не лише актуальності, але і практичної значимості. Крім того, Г.Б.Яновицькою виявлено базові моделі правового захисту у комплексі прав споживача, які дозволили запропонувати власну концепцію такого захисту, спрямовану на вдосконалення правового регулювання споживчих відносин, що прогнозовано знайде найбільш ефективну підтримку в цивільному праві.

Враховуючи вищезазначене, дисертаційне дослідження Г.Б.Яновицької можна охарактеризувати вельми глибоким за змістом і корисним не лише для спеціалістів науки цивільного права, але і для широкого кола споживачів джерелом наукової інформації щодо питань споживчих відносин, у приватному праві зокрема, а також своєчасним і актуальним для законотворчої практики, пов'язаної нині з ректифікацією (оновленням) цивільного законодавства, для практичних працівників.

Як вже зазначалося, нині ведеться робота з оновлення вітчизняного цивільного законодавства України, що потребує приведення його у відповідність до сучасних економічних, суспільно – політичних, інформаційних, технологічних перетворень, які відбуваються у світі, важливим завданням залишається адаптація законодавства України із

законодавством країн ЄС. Те, що автор зосередилась, в тому числі і на цих питаннях, дозволило їй підготувати значиму і *актуальну* працю.

Про *актуальність* теми свого дослідження влучно зазначає у вступі до роботи і сама дисертантка: «...Одним із найважливіших принципів ринкової економіки є дотримання пріоритету інтересів споживачів поряд з інтересами окремих господарюючих суб'єктів і, навіть, самої держави. Неухильне дотримання цього принципу є головною умовою розвитку внутрішнього ринку» (с.23 дисертації). Назва роботи «Цивільно – правові засоби захисту прав споживачів в Україні» чітко вказує на тематику і основну мету дисертації, при цьому безпосередньо у самій назві відображається авторське бачення проблеми захисту через сукупність приватноправових та публічно – правових засобів, спрямованих на створення необхідних умов для реалізації передбачених законом прав споживачів та попередження (запобігання) порушень їх суб'єктивних прав. Відповідно до такого підходу, дисертантка пропонує охорону прав споживачів розглядати як сукупність названих приватноправових та публічно – правових засобів (с.30 дисертації).

Характеризуючи *ступінь дослідженості теми*, зазначимо, що представники вітчизняної цивілістики в останні роки аналізували проблеми захисту прав споживачів у певних аспектах, що дозволяє говорити про розробку окремих прав споживачів на належному рівні, але системних комплексних досліджень проблем захисту їх прав не проводилося. Так, у вітчизняній науці цивільного права можна назвати декілька праць у сфері права на належну якість продукції; прав, які виникають у зв'язку з порушенням цивільно – правового договору; комплексу робіт, підготовлених після прийняття нової редакції закону про захист прав споживачів, серед яких роботи Г.А.Осетинської, О.П.Письменної, О.Ю.Черняк, М.М.Гудими, О.Ю.Єгоричевої, Р.В.Походжука, Г.О.Ільченко, М.С.Муляр та ряду ін..

Серед дисертаційних досліджень, які найбільш актуальні в розрізі проблем, які піднімає у своїй монографічній праці Г.Б.Яновицька – праця Г.А.Осетинської «Цивільно – правовий захист прав споживачів за

законодавством України» (2006 р.); О.П.Письменної «Правовідносини, що виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів, внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)» (2007 р.); М.М.Гудими «Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг» (2012 р.); Г.О.Ільченко «Цивільно – правовий захист прав споживачів страхових послуг» (2016 р.) та ряд ін. Практично усі роботи, які заслуговують на увагу в розрізі теми дослідження, автором згадуються на с.с. 24 – 25; 371 - 426 дисертації, а також детально проаналізовані в її тексті.

Втім у роботах, які були написані в Україні у сфері прав споживачів *до цього часу не ставилося за мету* розробити концептуальні положення та загальнотеоретичні засади, спрямовані на вирішення правових проблем, пов'язаних із захистом прав споживачів в Україні, *не робилися спроби на рівні докторського дослідження* сформулювати науково обґрунтовані теоретичні положення і висновки прикладного характеру, спрямовані на захист прав споживачів в Україні. Не обмежуючись аналізом лише вітчизняного права і законодавства, Г.Б.Яновицька дослідила також схожі та відмінні підходи до вирішення аналогічних проблем захисту прав споживачів у ряді Європейських та інших країн, висловила своє бачення ряду питань адаптації законодавства України до права Європейського Союзу, що підкреслило важливість євроінтеграційних процесів для розвитку відповідних правовідносин.

Завдячуючи *комплексному підходу* автора до розкриття теми дослідження, дисертація стала вдалою спробою системного теоретичного аналізу проблем цивільно – правових засобів захисту прав споживачів в Україні, з урахуванням досить значного досвіду застосування чинного ЦК України для врегулювання низки питань захисту прав фізичних осіб – споживачів і з використанням значної кількості спеціальних, нормативних і літературних джерел (495 лише зазначених у списку літератури на сторінках 371 – 426 найменувань), а також з урахуванням зарубіжного досвіду і практичного матеріалу, що дозволило, окрім іншого, надати власні

пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України за результатами дослідження цивільно – правових засобів захисту прав споживачів в Україні (с.с. 433 – 439 дисертації), які можна використати в процесі рекодифікації (оновлення) ЦК України і цивільного законодавства загалом.

Аналізуючи зміст дисертації, можна дійти висновку, що Г.Б.Яновицька вирішила важливу наукову проблему, розробивши і обґрунтувавши цілісну концепцію захисту в комплексі прав споживача, яка спрямована на вдосконалення правового регулювання споживчих відносин. При цьому свої наукові висновки автор спрямувала як на розвиток доктрини цивільного права, так і на вдосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Автор небезпідставно вважає, що «...багато труднощів пов'язано із правильним застосуванням норм законодавства щодо захисту прав споживачів в частині наслідків порушення умов того чи іншого споживчого договору; завдання майнової та моральної шкоди; вибору споживачем ефективного способу захисту...а відтак, має існувати ефективний правовий механізм їх захисту» (с.25 дисертації). Надання відповідей на ці питання дисертанткою – ще один доказ актуальності і своєчасності обраної Г.Б.Яновицькою теми дисертації і проведеного нею дисертаційного дослідження.

Поставивши за *мету* розробку концептуальних положень та загальнотеоретичних засад, спрямованих на вирішення правових проблем, пов'язаних із захистом прав споживачів в Україні, а також формулювання науково обґрунтованих теоретичних положень та висновків прикладного характеру, спрямованих на забезпечення захисту прав споживачів в Україні (с.26 дисертації), здобувачка не тільки досягла бажаного, але і запропонувала шляхи вдосконалення правового регулювання відносин у сфері захисту прав споживачів, підготувала на цій основі теоретичні і практичні висновки, які дозволять розвинути доктрину і практику цивільного права. *Мета*

дисертаційного дослідження досягнута її автором також завдяки вдало сформульованим **завданням дослідження**, серед яких, зокрема: дослідити еволюцію становлення інституту захисту прав споживачів в Україні; вивчити міжнародний досвід захисту прав споживачів; охарактеризувати правовідносини та їх елементи у сфері захисту прав споживачів; сформулювати дефініцію споживчого договору; дослідити поняття захисту прав споживачів; проаналізувати цивільно – правові засоби та способи захисту порушених прав споживачів; сформулювати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення механізму охорони та захисту прав споживачів в Україні та ряд ін. (с. 27 дисертації).

Для вдалого вирішення сформульованих завдань, Г.Б.Яновицькою було використано низку загальнонаукових і спеціальних юридичних **методів та засобів наукового пізнання**. Серед загальнонаукових методів найбільш ефективними виявилися: діалектичний; аналізу та синтезу; індукції, дедукції, узагальнення; формально-логічний; соціологічний. Будучи втіленими практично у кожному підрозділі дисертації, вони створили надійне гносеологічне та світоглядне підґрунтя роботи. Серед спеціальних методів дослідження найбільш ефективними для розкриття теми, якщо судити із змісту роботи, виявилися: соціологічний, герменевтико – правовий методи дослідження, застосування догматичного аналізу правових норм, правил формулювання понять і прийоми техніко – юридичного аналізу, окремі прийоми порівняльно – правового методу та ряд ін.

Науково – теоретичною та емпіричною основою дослідження, з огляду на зміст роботи, стали праці фахівців у галузі цивільного права та інших галузевих правових наук, норми Конституції України, акти цивільного законодавства України, інші нормативно – правові акти та законодавство зарубіжних країн, а також матеріали практики з розгляду судових спорів, пов'язаних із захистом порушених прав споживачів, роз'яснення судів, рішення Конституційного суду України, правові позиції Європейського суду з прав людини, локальні акти об'єднань фізичних та/або юридичних осіб.

Дисертація Г.Б.Яновицької *тісно пов'язана з відповідними науковими темами, програмами, планами* державного рівня, державними та галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки і законодавства, визначеними Верховною Радою України, а також з розробкою основних проблем цивільного права, що здійснюються за науковими програмами, затвердженими Національною Академією правових наук України. Робота виконана відповідно до планових тем наукової роботи кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка на 2016 – 2018 роки «Проблеми уніфікації цивільного законодавства України з правом ЄС» (номер державної реєстрації 0116U001703) та «Новелізація цивільного та цивільно – процесуального права в умовах реформи судочинства» (2019 – 2021 роки), номер державної реєстрації 0119U002358).

Дисертація містить *два додатки*, з яких вже згаданий вище Додаток Б на сторінках 433 - 439 містить авторські пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України за результатами дослідження цивільно – правових засобів захисту прав споживачів в Україні (а саме Пропозиції змін до Цивільного кодексу України і Пропозиції змін до Закону України «Про захист прав споживачів»). Здійснена дисертанткою робота є свідченням високого рівня дослідника і її бажання зробити свій внесок у законотворенні.

Достатньо вдалою можна визначити *структуру роботи*, яка обумовлена передусім визначеною автором метою, об'єктом і предметом дослідження. Так, *об'єктом* дослідження дисертантка називає суспільні відносини у сфері правового регулювання захисту порушених прав споживачів, а *предметом* – цивільно – правові засоби та способи захисту прав споживачів в Україні, нормативно – правові акти, правозастосовну практику (с. 27 дисертації).

Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, поділених на чотирнадцять підрозділів, висновків до підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел та двох додатків, їм передують анотація, зміст,

перелік умовних позначень і список опублікованих праць за темою дисертації. Загальний обсяг рукопису становить 439 сторінок, з яких основного тексту 370 сторінок, список використаних джерел налічує 495 найменувань і займає 54 сторінки, додатки розміщено на сімнадцяти сторінках.

Зазначимо, перш ніж надати експертну оцінку *змісту дисертації та рівню її наукової новизни*, що всі розділи та підрозділи роботи, висновки і положення, що винесені на захист, викладені послідовно і достатньо логічно, автор вдало демонструє теоретичні знання на рівні, який відповідає докторському дослідженню, вільно орієнтується у практиці застосування норм права, які досліджуються у роботі, що дозволяє визнати результати праці здобувачки перспективними для подальшого розвитку тематики прав споживачів та їх захисту, а саму роботу – корисною і перспективною для розвитку теорії цивільного права, законодавства, судової практики.

Розділ перший дисертації, присвячений загальнотеоретичним аспектам захисту прав споживачів в Україні (с.36 – 120 дисертації), складається із трьох підрозділів, в яких автор аналізує стан розробки проблем захисту прав споживачів в науці цивільного права (с.36 – 46 дисертації); становлення та розвиток інституту захисту прав споживачів (с.46 – 69 дисертації) і проблеми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу в сфері захисту прав споживачів (с.69 – 117 дисертації).

Розділ другий присвячений загальній характеристиці відносин у сфері захисту прав споживачів (с.120 – 204 дисертації). Автор визначає учасників споживчих правовідносин (с.120 – 142 дисертації); об'єкти та зміст правовідносин у сфері захисту прав споживачів (с.142 – 169 дисертації) і аналізує договір як підставу виникнення споживчих правовідносин (с.169 – 201 дисертації).

Глибоким аналізом доктринальних положень, дискусіями і власними висновками наповнений *Розділ третій* дисертації (с.205 - 251 дисертації), в якому визначається поняття захисту цивільних прав споживачів (с.205 – 229

дисертації); з'ясовуються поняття та класифікація способів захисту прав споживачів (с.229 – 236 дисертації) і строки здійснення та захисту цивільних прав споживачів (с.236 – 250 дисертації).

Превентивно – припиняючим способам захисту прав споживачів присвячений **Розділ четвертий** роботи (с.252 – 309 дисертації). У межах цього розділу автором аналізуються припинення правопорушення як способ захисту (с.252 – 262 дисертації); зміна та припинення правовідношення (с.262 – 294 дисертації); визнання правочину недійсним (с.294 – 306 дисертації).

У **Розділі п'ятому** дисертантка приділила увагу компенсаційним способам захисту прав споживачів (с.309 – 360 дисертації), а саме відшкодуванню збитків та моральної шкоди як способам захисту прав споживачів (с.309 – 331 дисертації) і відшкодуванню шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт, послуг у деліктних відносинах (с.331 – 355 дисертації).

Висновки, сформульовані Г.Б.Яновицькою після кожного з розділів і загальні висновки до роботи є ґрунтовними, сформульованими грамотною юридичною мовою і такими, що відображають хід творчого процесу з підготовки дисертації (с.с. 117 - 120; 201 - 205; 250 - 252; 355 - 360; 360 - 371 дисертації).

Таким чином, аналіз низки теоретичних і практичних проблем, норм чинного законодавства та судової практики з проблем цивільно – правових засобів захисту прав споживачів дозволив автору достатньо повно і творчо підійти до **розкриття теми**, надати кваліфіковану оцінку усім зібраним дисертанткою матеріалам. Автор веде толерантну дискусію з іншими науковцями на сторінках рукопису, детально обґрунтовує кожний висновок у тексті роботи і відразу пропонує власні шляхи для вирішення проблем у сфері захисту прав споживачів. Рукопис позбавлений обтяжливих граматичних конструкцій, текст сприймається легко і справляє позитивне враження.

Якісний науковий аналіз джерел до теми, творчій самостійний підхід до вивчення доктрини і практики дозволив Г.Б.Яновицькій досягти вагомих науково-теоретичних та практичних результатів, які є новими або мають необхідні для такого виду робіт ознаки наукової новизни.

Так, перш за все, *слід підтримати в цілому концептуальний підхід дисертантки* до захисту у комплексі прав споживача, що спрямований на вдосконалення правового регулювання споживчих відносин, який розкривається дисертанткою на протязі усього дисертаційного дослідження, і вперше сформульоване авторське доктринальне визначення поняття споживчих правовідносин як врегульованих законом, договірними умовами та правовими звичаями суспільних відносин, які виникають між фізичною особою (споживачем), який придбаває або має намір придбати товар (роботи, послуги) для задоволення особистих, побутових та сімейних потреб шляхом укладення договору зі суб'єктом підприємницької діяльності (продавцем, виконавцем, виробником, імпортером) або самозайнятою особою (с.с.28; 117 дисертації).

Автором послідовно і детально розкрито генезу концептуальних і доктринальних підходів до проблем захисту прав споживачів (с.36 – 46 дисертації); вдало аргументовано необхідність посилення захисту прав споживачів в Україні з причин специфічного їх становища в Україні і перспективи вступу країни до Європейського Союзу (с.69 – 117 дисертації); періодизацію становлення інституту захисту прав споживачів проведено сумлінно і якісно (с.46 – 69 дисертації); здійснено важливий для теорії цивільного права і практики поділ правовідносин за участю споживача (с.120 – 142 дисертації); належно здійснена характеристика об'єкту та змісту правовідносин у сфері захисту прав споживачів (підрозділ 2.2. дисертації); доведено із авторськими наробками в результаті глибоких наукових досліджень, що правовою формою опосередкування відносин між продавцем (виробником, виконавцем) та споживачем є договір (с.169 – 201 дисертації); з'ясовано поняття захисту цивільних прав споживачів, строки здійснення та

захисту їх цивільних прав, зокрема, гарантійні, терміни придатності, строки служби, позовної давності та ряд ін.. (с.205 – 250 дисертації); вдало визначено поняття і сферу застосування превентивно – припиняючого способу захисту прав споживачів та приділено значну увагу такому важливому способу захисту прав споживачів як компенсаційний (с. с. 252 – 306 і 309 – 355 дисертації відповідно).

Щодо висновків до розділів, загальних висновків (сторінки 117 – 120; 201 – 205; 250 – 252; 355 – 360; 360 - 371 дисертації), то вони чітко сформульовані, доведені на сторінках роботи і свідчать про значну роботу, яку проробила дисертантка за темою дисертації.

Положення новизни, сформульовані Г.Б.Яновицькою на с.28 – 32 дисертації є новими, або містять необхідний рівень наукової новизни, в цілому належно обґрунтовані і доведені у тексті дисертації.

Як зазначалося вище, ми підтримуємо в цілому концепцію захисту в комплексі прав споживача, яка спрямована на вдосконалення правового регулювання споживчих відносин і яку автор сформулювала на с.28 дисертації і вперше сформульоване авторське доктринальне визначення поняття споживчих правовідносин (с.28 дисертації).

Заслуговує на підтримку, із певним застереженням, яке висловлюється у зауваженнях нижче, уперше запропоноване визначення споживчого договору, згідно з яким це – договір, за яким одна сторона – суб'єкт підприємницької діяльності (продавець, виробник, виконавець) або самозайнята особа, зобов'язується продати, виготовити виріб (товар), виконати роботи або надати послуги, за плату другій стороні – споживачу (с.29 дисертації).

Імпонує уперше належно обґрунтований дисертанткою висновок про необхідність диференціації споживчих договорів про надання послуг, предметом яких є дія (діяльність), що споживається в процесі її надання і договорів про надання послуг, які мають наслідком матеріалізований корисний результат (с.29 дисертації). Автор знаходить нові переконливі

доводи для свого висновку, веде конструктивну і виважену дискусію із прибічниками іншого бачення цього питання.

Новими та вельми цікавими є пропозиції Г.Б.Яновицької щодо структуризації споживчих договорів за предметною ознакою на договори про передачу товару у власність; договори про передачу майна у тимчасове користування; договори побутового підряду та окремі види підрядних робіт, споживачем яких є фізична особа і договори про надання послуг фізичній особі як споживачу (с.29 дисертації).

Заслуговують на увагу уперше виокремлені автором ознаки, які властиві споживчим договорам, як то особливий суб'єктний склад, який передбачає наявність суб'єкта підприємницької діяльності або самозайнятої особи та особи – споживача; публічність споживчого договору; засаду приєднання до умов договору, запропонованих суб'єктом підприємницької діяльності; оплатність; обов'язкова інформаційна складова характеристики предмета; консенсуальний характер (с.30 дисертації).

Цінними як для теорії, так і для практики можна назвати пропозиції, сформульовані і обґрунтовані дисертанткою уперше, які стосуються визначення поняття цивільно – правового захисту прав та інтересів споживачів (с.30 дисертації). Автор детально і переконливо роз'яснює суть запропонованого визначення, яка полягає у вчиненні споживачами фактичних та юридичних дій, спрямованих на захист своїх порушених прав та інтересів, діяльність уповноважених законом державних органів та громадських формувань щодо попередження (запобігання), припинення правопорушення та відновлення порушених прав (с.205 – 229 дисертації).

Особливо позитивне враження справляють переконливі аргументи, які автор висуває на користь своєї тези про необхідність розглядати охорону прав споживачів як сукупність приватноправових та публічно – правових засобів, спрямованих на створення необхідних умов для реалізації, передбачених законом прав споживачів та попередження (запобігання) порушень суб'єктивних прав споживачів (с.30; 205 – 229 дисертації). Те саме

можна сказати про належно сформульований і обґрунтований висновок, сформульований дисертанткою вперше про те, що виконавець несе відповідальність за шкоду завдану життю, здоров'ю або майну споживча, що виникла у зв'язку з використанням речей, матеріалів, обладнання, приладів, інструментів, пристосувань чи інших засобів, необхідних для виконання ним робіт, причому що найважливіше – незалежно від рівня його наукових і технічних знань. А це дає можливість встановити їх властивості (с. 30 дисертації).

Можна погодитися із рядом висновків, які дисертантка удосконалила, зокрема, щодо прав споживачів – фізичних осіб. Так, Г.Б.Яновицька належно обґрунтувала і довела положення, яке удосконалила, щодо поняття прав споживачів, охарактеризувавши його як модель поведінки фізичних осіб, які здійснюють суб'єктивні цивільні права у сфері споживання товарів, робіт, послуг (с.30 дисертації); крім того, Г.Б.Яновицька вдало удосконалила концепцію захисту прав споживачів як складову поняття охорони цивільних прав, що охоплює сукупність приватноправових і публічно правових засобів, спрямованих на створення необхідних умов для ефективної реалізації споживачем суб'єктивного цивільного права на захист (с.31 дисертації). На обґрунтовану думку здобувачки, потребує удосконалення доктринальна позиція щодо особливостей договірної та недоговірної відповідальності у разі порушення прав споживачів. Для вирішення цієї проблеми автор встановила критерії диференціації підстав договірної та не договірної (деліктної) відповідальності в споживчих відносинах (с.31 дисертації).

Можна схвалити прагнення дослідниці удосконалити існуючий механізм застосування штрафних санкцій в договірних споживчих відносинах, в результаті чого сплата неустойки та застосування інших видів цивільної відповідальності не звільняла б продавця, виконавця від виконання зобов'язань в натурі (с.31 дисертації).

Заслуговують на увагу і підтримку також пропозиції дисертантки, які вона сформулювала і представила у положеннях 16 і 17 новизни на с.31

дисертації, а саме: про необхідність удосконалення концепції відшкодування моральної шкоди в контексті компенсації немайнової шкоди завданої споживачу внаслідок порушення його суб'єктивних цивільних прав, зокрема, шляхом визначення у кожному конкретному випадку характеру і обсягу фізичних та моральних страждань і про необхідність удосконалення класифікації прав споживача, які вона пропонує поділяти на ті, що встановлені законодавством про захист прав споживачів і які трансформуються у суб'єктивні цивільні права на підставі юридичних фактів, а саме: укладення споживчого договору, завдання майнової та моральної шкоди споживачу.

Ряд запропонованих дисертанткою положень, які набули у дисертації подальшого розвитку, також заслуговують на підтримку, серед яких, зокрема, висновки щодо: класифікації та характеристики правової природи споживчих договорів, які автор пропонує здійснювати через призму публічних договорів та договорів приєднання; цивільно – правових способів та засобів захисту прав та інтересів в контексті їх застосування в споживчих відносинах – на думку втора їх обрання залежить від змісту порушеного права та правових наслідків правопорушення; аналіз підстав розірвання споживчого договору та внесення змін до нього у разі істотної зміни обставин та відмежування їх від істотного порушення договірних зобов'язань (с.31 дисертації).

Робота містить також значну кількість цікавих висновків і пропозицій, які автор не виносить на прилюдне обговорення як положення новизни, але які сформульовані нею у загальних висновках, висновках до підрозділів і у самому тексті дисертації і які також є перспективним і достойним результатом її самостійної творчої праці. Значення цих висновків і пропозицій жодним чином не применшується через їх розташування в інших структурних підрозділах роботи, навпаки, рукопис справляє враження більш переконливого наукового твору.

Водночас необхідно відзначити, що дисертаційне дослідження Г.Б.Яновицької містить певні дискусійні положення, які викликають відповідні заперечення або вимагають додаткової аргументації, змістовних пояснень.

1) Дисертаційна робота Г.Б.Яновицької носить концептуально новий підхід до розуміння проблеми захисту прав споживачів в Україні, передусім завдяки пропозиції щодо необхідності вести мову про засоби захисту прав споживачів, а не лише про форми чи способи. Це дійсно цікаве і перспективне твердження поставлене дисертанткою на перше місце відразу в анотації на с.2: «...У дисертації сформульовано концептуальні засади цивільно – правових засобів захисту прав споживачів *шляхом застосування методів, прийомів, а також окремих цивільно – правових способів їх захисту*» (виділено нами – О.В.Кохановська). Але далі в тій же анотації автор веде мову переважно про способи захисту і не пояснює, що вона мала на увазі під методами і прийомами, про які зазначила з самого початку (с.2 дисертації), і відразу переходить до висвітлення інших питань. Те саме можна побачити у змісті роботи – жодний пункт його не названий «засоби захисту» - йдеться про загальнотеоретичні аспекти, проблеми захисту, правовідносини, поняття захисту і класифікацію способів захисту, превентивно – припиняючі і компенсаційні способи захисту (с.20 – 21), тому тим, хто відшукує в роботі ставлення автора до її ідеї про необхідність вести мову саме про засоби захисту, необхідно уважно читати текст і знаходити пояснення самостійно. Мета роботи на с.26 дисертації знов – таки не містить згадки про засоби захисту і сформульована в узагальнюючому сенсі захисту прав споживачів і його забезпечення в Україні, лише на с.27 у переліку завдань автор згадує про необхідність проаналізувати цивільно – правові засоби та способи захисту порушених прав споживачів – і

те не в першу чергу, а в шосту, в той час як предметом дослідження автор чітко визначає саме цивільно – правові засоби та способи захисту прав споживачів в Україні (с.27 дисертації). На жаль, у положеннях наукової новизни дисертантка приділяє увагу цій центральній, судячи із назви роботи, проблемі не в першу чергу – у п.9 новизни на с.30 дисертації вона пропонує визначення поняття цивільно – правового захисту прав та інтересів споживачів, а в п. 10 новизни на тій же сторінці – поняття охорони прав споживачів, в якому якраз і згадує, що охороні прав споживачів притаманна, на її думку, «сукупність приватноправових і публічно – правових засобів, спрямованих на створення необхідних умов для реалізації передбачених законом прав споживачів та попередження (запобігання) порушень суб'єктивних прав споживачів» (с. 30 дисертації). З цього приводу не лишнім буде згадати, що поняття охорони і захисту в цивільному праві різняться і, орієнтуючись н назву роботи, її предмет дослідження, сподіваєшся побачити чітке перерахування позицій, які б вказували на те, який зміст вкладає дисертантка у поняття «засобів захисту». Те саме стосується положень новизни 13, 19 на с.31 і 32, в яких принаймні побіжно зустрічається згадка про «засоби захисту». Загалом вважається, що поняття засобу прийшло в юриспруденцію з філософії, в якій під ним розуміють сукупність предметів, ідей, явищ та способів дій, які є неодмінною умовою реалізації цілі (Філософський словник під ред. В.І.Шинкарука, 1986 р.). А в юридичній літературі простежується як мінімум три підходи до розуміння поняття «засіб»: 1) юридичні заходи, за допомогою яких задовольняються інтереси особи, та забезпечується досягнення поставлених цілей (С.С.Алексєєв, Р.О.Халфіна, М.В.Малько та ряд інших авторів); 2) юридично значущі дії, тобто активна поведінка особи, що направлена на реалізацію

поставленої цілі, що не суперечать приписам законодавства та моральним засадам суспільства (Б.І.Пугінський, Н.Д.Гетьманцева та ряд ін.); і альтернативне двом попереднім: 3) правові явища, що знаходять вираз в інструментах і діяннях, за допомогою яких задовольняються інтереси та цілі особи (монографія під ред.. М.Н.Марченко, 2001 р.) Кожному із наведених пояснень притаманний елемент філософського бачення, тим більш цінними повинні бути пропозиції дисертантки у цьому напрямку, які мали б містити значну частину цивільно – правового підходу. Тому можна *запропонувати здобувачці дати під час захисту чітке визначення категорії «засоби захисту» і наповнити його зрозумілим змістом, збагативши власну концепцію переконливими аргументами*, тим паче, що в тексті дисертації є для цього усе необхідне. *Важливо також відповісти на питання – чи можна розуміти засіб захисту як те, за допомогою чого ми реалізуємо захист, чи є в такому разі засобами захисту договори, звернення, позови та ін. і які з них матеріальні, а які процесуальні; чи вірно в літературі, наприклад, у роботі Пашук Т.І. «Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод» (Львів, 2007 р.) засоби захисту класифікуються на: «явища-регулятори, що утворюють основу і механізм регулювання (норми, практика, приписи, права та обов'язки); явища правової форми (нормативні та індивідуальні юридичні акти); явища правової діяльності (правотворчість, правозастосування, тлумачення); явища суб'єктивної сторони правової дійсності (правосвідомість, правова наука, суб'єктивні елементи правової культури)»?*

2) Можна погодитися з дисертанткою в тому, що положення Закону України «Про захист прав споживачів» і загалом законодавство у сфері захисту прав споживачів спрямовані на захист фізичної особи – споживача як слабшої сторони (положення новизни 2 на с.29 дисертації), але норми ЦК України, які опікуються правами як

фізичних, так і юридичних осіб, навряд чи спрямовані на те, щоб розрізняти в даному разі цих суб'єктів з точки захисту їх прав у сфері набуття або наміру набути товар (роботи, послуги) для задоволення власних потреб шляхом укладання відповідного договору із суб'єктом підприємницької діяльності або самозайнятою особою. Те саме зауважимо і щодо виключення юридичних осіб із положень новизни 1, 3 і 8 відповідно на сторінках 28, 29 і 30 дисертації, звуження переліку учасників споживчих правовідносин (с.120 – 142 дисертації). Звідси постає питання – чи вважає автор після завершення написання своєї наукової праці, що юридичні особи не можуть звертатися по захист своїх прав як споживачі згідно норм ЦК України і Закону України «Про захист прав споживачів», і якщо не можуть, то у який спосіб вони можуть захистити свої права на придбання якісного товару (робіт, послуг) для задоволення власних потреб, чому необхідно вивести цих осіб із кола класичних споживачів, які перспективи такого їх виключення, які застереження необхідно і чи необхідно взагалі зробити щодо цього в ЦК України?

- 3) В цілому підтримуючи ідею про необхідність розвивати споживчі відносини відповідно до сучасних умов розвитку суспільства і ринкової економіки, вважаємо за необхідне уточнити положення новизни п. 4 на с.29 дисертації, яке сформульовано у роботі Г.Б.Яновицької вперше, а саме в аспекті твердження про те, що «...укладаючи споживчий договір, фізична особа може один і той саме предмет договору використовувати як в особистих, так і в інших цілях». Дисертантка в роботі приділяє цьому увагу, але у зазначеному висновку чомусь не уточнила свою позицію, тож необхідно це зробити під час захисту дисертації – які саме цілі може переслідувати фізична особа, окрім особистих. Те саме стосується і положення новизни п. 5 на с. 29 дисертації, в якому

здобувачка «звітує» про те, що нею з'ясовано особливості правового статусу суб'єктів споживчих відносин в окремих видах договорів, зокрема у сфері житлово – комунальних послуг, найму, ритуальних послуг тощо, але у такому формулюванні залишає без відповіді питання якими саме є ці особливості.

- 4) Запропоновані дисертанткою положення, які набули у дисертації подальшого розвитку на с.31 дисертації, серед яких зокрема висновки щодо: класифікації та характеристики правової природи споживчих договорів; цивільно – правових способів та засобів захисту прав та інтересів в контексті їх застосування в споживчих відносинах; щодо аналізу підстав розірвання споживчого договору та внесення змін до нього у разі істотної зміни обставин та відмежування їх від істотного порушення договірних зобов'язань, так само як і наступні пропозиції пунктів 21, 23, 24, 25 новизни на с.32, на жаль, не дають чіткого уявлення про внесок самої здобувачки у ці важливі положення, які вона дійсно аналізувала у роботі, на відміну від чітко зазначених власних здобутків у п.19 і 23 положень новизни, які набули подальшого розвитку (с.31 і 32 дисертації відповідно), тому практично усі вони потребують більш детального висвітлення і уточнення позиції автора під час захисту дисертації.
- 5) Досліджуючи проблеми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу в сфері захисту прав споживачів (с.69 – 117 дисертації), автор робить висновок про важливість адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, з чим не можна не погодитись, і висловлює думку про те, що положення законодавства України на сьогодні спрямовані на забезпечення навіть більш високого рівня захисту прав споживачів, ніж це передбачено відповідними Директивами ЄС (с.118 дисертації). Хотілося б почути не лише яких позицій вітчизняного законодавства це стосується, але і чому, на думку автора, це відбувається, чи можна визнати такі

підходи вітчизняного законодавця виваженими і обґрунтованими, особливо у нормах щодо заходів відповідальності за надання неякісної продукції, за недотримання загальної безпеки продукції, здійснення її неналежного гарантійного обслуговування тощо і як це корелює із загальними засадами цивільного законодавства, закріпленими у ст.3 ЦК України?

б) Автору важливо визначитись із принциповим питанням щодо пріоритету норм ЦК України чи Закону України «Про захист прав споживачів» – зокрема, у положеннях договорів, які прописуються сторонами таких договорів не однаково – це впливає на судову практику і стосується, зокрема, питань істотних і не істотних умов договору, оскільки серед цивілістів більш вірною вважається думка про те, що норми Закону України «Про захист прав споживачів» необхідно узгодити із конкретними нормами і загальними засадами ЦК України. Які доводи щодо іншої позиції, яка прослідковується у роботі (с.252 – 294 дисертації), може навести дисертантка, чи не змінилося її ставлення до цих проблем?

7) Важливо також уточнити ряд питань, які напрошуються за підсумками ознайомлення зі змістом розділів 3 - 5 дисертації (с. 205 – 360 дисертації): а) чи не вважає дисертантка, що самозахисту слід відвести більш важливу роль у захисті прав споживачів і яким має бути самозахист (захист) прав споживачів у сучасних реаліях розвитку інформаційних технологій, зокрема, у сфері електронних послуг, де використовуються криптовалюти, у сфері все більш активного впровадження досягнень робототехніки – коли людина замінюється автономним роботом або елементами штучного інтелекту? Ці питання вже постають у споживчій сфері, тому дисертантці необхідно принаймні у загальних рисах висловитись по цих питаннях; б) чи немає тавтології у словосполученні «превентивно – правоприпиняючі способи захисту прав споживачів (с.252 – 309 дисертації); в) як

співвідносяться норми інформаційного законодавства (зокрема, Закону України «Про рекламу», «Про інформацію» та положення ЦК України про право фізичних та юридичних осіб на інформацію) з нормами спеціального законодавства про захист прав споживачів; г) яка роль інформаційної складової у договорах між споживачами і виробниками, продавцями, які доповнення слід внести до ЦК України в процесі його оновлення, щоб поліпшити стан обізнаності споживачів, їх належне інформування щодо якостей товару, робіт, чи послуги в процесі укладання споживчих договорів?

- 8) Не можна погодитись із пропозицією дисертантки розширити сферу витрат як складової збитків, що можуть бути понесені споживачем внаслідок порушення зобов'язання контрагентом, які стосуються адвокатської діяльності. Автор пропонує допустити спрямування вимог споживача адвокатських послуг, крім відшкодування гонорару, ще й на передбачувані фактичні витрати, пов'язані з виконанням доручення (оплату роботи фахівців, чії висновки запитуються адвокатом, транспортні витрати, оплату друкарських, копіювальних та інших технічних робіт, перекладу та нотаріального посвідчення документів, телефонних розмов тощо) (с.356 дисертації). Такі пропозиції можуть негативно вплинути на застосування адвокатом усіх можливих засобів для надання допомоги клієнту, заощадження у тих діях, які б могли б принести відчутний ефект і допомогти зібрати докази на користь клієнта. Ризики втратити такі можливості завжди переважають перед ризиком не отримати бажаного ефекту у сумлінних адвокатів, тому заходи, які пропонує дисертантка є надмірними.

Наведені зауваження носять здебільшого дискусійний характер, суттєво не впливають на якість роботи і не знижують її загальної позитивної оцінки. Основні положення дослідження, розроблені

рекомендації та сформульовані висновки дозволили достатньо повно розкрити обрану тему.

Особливо слід відмітити чіткість, зрозумілість, логічність і переконливість (в першу чергу завдяки доведеності) практично усіх положень новизни, автор послуговується усіма мовними конструкціями, які рекомендуються для такого виду робіт. Положення новизни, які обґрунтовуються вперше, позбавлені непотрібних деталей, у більшості положень новизни, які удосконалено або які набули подальшого розвитку, зазначено, які наукові позиції автор дослідила і в чому її власний внесок у вирішення конкретної проблеми; дискусії представлені виважено, а сама полеміка носить конструктивний характер. Це справляє позитивне враження, доводить високий рівень підготовки Г.Б.Яновицької як науковця.

Зміст роботи свідчить про здібність автора до ґрунтовних наукових пошуків, до аналізу складних та спірних питань – як правового, так і філософського, загальнолюдського змісту, вміння ретельно відбирати, вдало узагальнювати та детально аналізувати різноманітні джерела, передусім правового змісту, формулювати на цій підставі обґрунтовані висновки і рекомендації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи можуть стати основою для подальших наукових досліджень проблем цивільно – правових засобів захисту прав споживачів в Україні та є підґрунтям для подальшого формування та вдосконалення вітчизняної доктрини приватного права. Сформульовані в дисертації пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства можуть знайти втілення в розробці нових і вдосконаленні існуючих нормативних актів України у сфері захисту прав споживачів. Практичні висновки та рекомендації сприятимуть покращенню правозастосовної практики в процесі забезпечення єдності застосування норм права про права споживачів. Матеріали роботи можуть бути використані в

навчальному процесі для підготовки навчально-методичного забезпечення (підручників, навчальних посібників тощо) і викладання відповідного нормативного чи спеціального курсів, окремих тем у розрізі цивільного права, а також ряду спеціальних цивілістичних дисциплін, зокрема, вони вже витребувані, судячи із доробку автора, у навчальному процесі для викладання навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Міжнародне приватне право» та окремих курсів, присвячених вивченню проблем захисту прав споживачів (с.32 дисертації). Додаток Б «Пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України за результатами дослідження цивільно – правових засобів захисту прав споживачів в Україні», розміщений на с. 433 – 439 дисертації, слугує доказом кропіткої праці автора для подальшого впровадження результатів дисертаційного дослідження.

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження пройшли належну *апробацію* під час низки науково-практичних конференцій та інших наукових заходів, обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права і процесу Львівського національного університету; були обговорені на розширеному засіданні відділення цивільно-правових наук Національної академії правових наук України (м. Київ, 06.04.2021р.).

Основні теоретичні положення і результати наукового дослідження дисертантки висвітлено у 49 публікаціях, з яких 1 одноосібна монографія, 21 стаття у фахових виданнях, у тому числі у 7 іноземних видіннях; 16 тез доповідей на конференціях, круглих столах, науково – практичний коментар Цивільного кодексу України (параграф 1 глави 82), виданнях перше і друге, навчальний посібник «Цивільне право України» (глави 27 – 28), підручник «Цивільне право України» (глави 27 – 28) та 7 інших публікацій, в яких додатково відображені наукові результати дисертаційного дослідження Г.Б.Яновицької.

Дисертація, анотація, автореферат та публікації автора *оформлені відповідно до встановлених МОН України вимог* і повністю відображають основні положення, зміст та результати дисертаційного дослідження.

Отже, дисертація Галини Богданівни Яновицької «Цивільно – правові засоби захисту прав споживачів в Україні» є завершеною науковою працею, в якій містяться вагомі наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу теоретико-прикладну проблему цивільно – правових засобів захисту прав споживачів в Україні, вирішують найбільш важливі теоретичні і практичні проблеми, пов'язані із визначенням сутності цивільно – правових засобів захисту в комплексі прав споживача і яка спрямована на вдосконалення правового регулювання споживчих відносин, а також на формулювання пропозицій щодо удосконалення національного цивільного законодавства загалом та вітчизняного законодавства зокрема у сфері захисту прав споживачів.

Дисертація Яновицької Галини Богданівни на тему: «Цивільно – правові засоби захисту прав споживачів в Україні» виконана на належному науково-теоретичному рівні, відповідає вимогам МОН України, Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Яновицька Галина Богданівна - заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

О.В. Кохановська
О.В. Кохановська